

Jankó Ferenc: Burgenland földrajzi felfedezése. Tudomány, geopolitika és identitás a két világháború között.

Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet, Budapest, 2021.
365 oldal.

Jankó Ferenc az ELTE TTK Társadalom- és Gazdaságföldrajzi Tanszéke docenseként, illetve a Soproni Egyetem Ökológiai Gazdaságtani Intézete oktatójaként elsősorban Nyugat-Magyarországgal és Burgenlanddal foglalkozik. Számos publikációja közül ki kell emelni a Tóth Imrével közösen írt könyvét Nyugat-Pannónia történelméről és földrajzáról,¹ valamint a kanadai kutatótársával, Steven Jobbitt-tal együtt készített elemzését az osztrák földrajzi diskurzusok identitásformáló tevékenységéről.²

Jankó Ferenc érdeklődése több irányú: egyrészt a nyugat-magyarországi, illetve burgenlandi térség városhálózata általában vett földrajzi problémáinak a múltja és jelene foglalkoztatja, másrészt az ezzel kapcsolatos földrajzi tudás előállításának a történetét vizsgálja tudománytörténeti nézőpontból.³ Ez a többfelé elágazó témaválasztás meghatározó az itt ismertetendő kötet szerkezeténél is. A könyv két nagyobb egységre tagolódik: a fő csapásirány a Burgenland-diskurzust formáló szerzők, intézmények, folyóiratok és könyvek bemutatásából, megállapításaik elemzéséből áll, ezt követi (a *Magánfelfedezés* fejezetcím alatt) egy hosszabb rész, amely a szerző Burgenland-értelmezését foglalja magában. Így egyszerre ismerjük meg az 1921-ben létrejött tartománnyal kapcsolatos tudástermelés történetét, valamint Jankó Ferenc saját, személyesebb hangú megközelítését a régió történelmére és földrajzára vonatkozólag. Itt mindjárt megjegyzendő, hogy e két rész nem is különíthető el élesen egymástól, ugyanis a tudománytörténeti összefoglalás mikéntjére is hatással lehet a szerző Burgenland-képe, érdeklődése és tudományfelfogása – és fordítva. Vélhetően ennek felismerése ihlette a mű utolsó mondatát: „Bár igazából azt is beláthatjuk: az egész könyv egy saját szempontú felfedezés volt, Burgenlandnak és felfedezőinek a felfedezése.” (315)

Jankó Ferenc tudománytörténeti vizsgálódása a két világháború közötti időszakra koncentrál, ami azért indokolt, mert a burgenlandi identitás földrajzi és történeti megalapozásának ekkor volt a legnagyobb tétje, hiszen a régió életképességét vagy legitimitását a korszakban részben osztrák, de különösen magyar oldalról erősen megkérdőjelezték. A tartomány identitását létrehozó szereplőknek számos nehézséggel kellett szembenézniük. „Burgenland” néven korábban nem létezett önálló közigazgatási egység, a területet tehát az osztrákoknak lényegében fel kellett fedezniük, és új, territoriális alapú önazonosságot kellett konstruálniuk földrajzi, történelmi és néprajzi érvelés alapján. A tudástermelés szempontjából a geográfia, valamint a földrajzi látásmódú szerzők (történészek,

¹ Jankó–Tóth 2008.

² Jankó–Jobbitt 2017.

³ Jankó 2021.

művészek, jogászok, mérnökök) középpontba állítása érthető választás. A geográfia történetével foglalkozó irodalom felhívja arra a figyelmet, hogy a földrajzi látószög, illetve a diszciplína presztízse nagymértékben megnövekedett az I. világháborút követő területrendezések után.⁴

A tudománytörténet művelésénél mindig kulcskérdés, hogy az egyes műveket, szerzőket milyen szempontok mentén közelítjük meg, elemezzük és értékeljük. Jankó Ferenc üdvözlendő módon nem csupán szorosan vett diszciplínatörténetet írt, hanem a tudástermelés legkülönbözőbb társadalmi és intézményes szintjeit is bemutatja. Úgy is lehetne fogalmazni, hogy a *tudománytörténet* helyett valójában *tudástörténetről* van szó e kötet esetében. Nemcsak a földrajztudomány hivatásos művelőire tér ki (Robert Sieger, Hugo Hassinger, Georg A. Lukas, Wallner Ernő), de számításba vesz autodidakta kartográfust (Fritz Bodo), helytörténészt (Otto Aull), jogászként végzett publicistát (Eduard Stephan), vagy épp a II. világháború után jógaoktatóként befutott, völkisch szemléletű tudóst is (Otto-Albrecht Isbert). A szerző tudományos célú művek, térképek, atlaszok mellett turistakiadványokat, pamfleteket, nagyobb hatású újságcikkeket, szótárakat, útleírásokat, fényképeket és plakátokat is bevon az elemzésbe. A tudás előállításában résztvevő szereplők hátterének, motivációjának sokfélesége különösen érdekessé és tanulságossá teszi a Burgenland-diskurzus vizsgálatát. Mindenekelőtt látványos a tudásközvetítés vizuális módjának a jelentősége: szinte minden korabeli osztrák és német kötetben megtalálható az új tartomány térképe, s az egyes lapok, folyóiratok tematikus Burgenland-számai is gyakran élnek a képi megjelenítés eszközével – kedvelt szimbólum volt például Fraknó vára, vagy a földeken dolgozó mezőgazdasági munkások ábrázolása. Jankó Ferenc könyve ennél fogva gazdag és rendkívül szemléletes képanyagot tartalmaz. A 145. oldalon található 26. kép például Fritz Bodo kartográfust ábrázolja, amint elgondolkodva egy térképet szemlél. Az ilyen fényképek rendkívül szuggesztív módon jelenítik meg tudós és a felülről, kívülállóként szemlélt tárgya közötti viszonyt, ezáltal egyszerre erősítenek rá a tudósi tekintélyre és reklámozzák az ideálisnak tartott tudományfelfogást.

Mivel a Burgenland-kérdés értelmezhető úgy is, mint osztrák–magyar vitatéma, az osztrák földrajzi gondolkodás kontextusához sokat tesz hozzá, ha a magyar ellennarratívákat is figyelembe vesszük. A szerző ezért külön fejezetben taglalja az olyan jelentősebb személyiségeket, mint Thirring Gusztáv demográfus-statisztikus, Wallner Ernő földrajztudós, Schwartz Elemér germanista és Kring Miklós történész. A vitákkal kapcsolatban hangsúlyozza, hogy nem a nemzeti alapú állásfoglalás motiválja ezek felemlegetését: „Semmi esetre sem célom, hogy egyik vagy másik oldalt hátrányosabb vagy kedvezőbb színben tüntessem fel.” (16) Ezzel összefüggésben van jelentősége a szerző saját pozíciójának a tudománytörténeti részek vizsgálatánál, amely „a hagyományos, empirikus-pozitivistá tudományképből táplálkozik” (14).

⁴ Krasznai 2012.

A historiográfia szakirodalma kiemeli, hogy a tudomány- vagy tudástörténet művelésénél értékelési szempontjainkat gyakran az határozza meg, hogy mi magunk milyen tudományfelfogást tartunk üdvözlendőnek vagy elítélendőnek.⁵ Ezt figyelembe véve, az eddigiek alapján érthető, ha Jankó Ferenc a Burgenland-viták bemutatásánál általában azokat a szerzőket értékeli pozitívan, akik az aktuálpolitikai, ideológiai elfogultságukat képesek voltak háttérbe szorítani, vagy a nemzeti mesternarratívákhoz képest más megközelítéssel éltek, legyenek azok a tudástermelés osztrák, német vagy magyar aktorai. Így például Wallner Ernőnek a felsőöri magyarsággal kapcsolatos vizsgálódásait⁶ részben a „tiszta tudományos” (itt: ideológiai tartalmat nélkülöző) megközelítésért emeli ki (197), Kring Miklósnak a burgenlandi osztrák irodalomról szóló, 1944-ben megjelent tanulmányát⁷ pedig objektívnek minősíti (204). Mivel a kötet nem nemzeti alapon érvel, ezért időnként osztrák szerzők vagy kiadványok is előnyös megvilágításban jelennek meg, mint például az 1951-ben kiadott és honismereti célokat szolgáló gyűjteményes munka (*Burgenland – Landeskunde*)⁸ (210–211). Mindenképpen pozitív üzenete van a szerző azon törekvésének, hogy empátiáját ne befolyásolják a nemzethatárok jelentette választóvonalak. Ugyanakkor megjegyezhető, hogy az „objektív” minősítés érvénye néhány esetben talán relativizálható: mivel általános jelentésű fogalom, ezért a tudománytörténetben eltérő olvasatokban különböző szempontok merülnek/merültek fel azzal kapcsolatban, hogy ki/mi számít objektívnek. Különösen, ha az értékeléseknek nemzeti szempontból is volt tétjük. Kring Miklós említett tanulmányát August Ernst, Burgenland első professzionális helytörténésze például kritikusan szemlélte 1952-ben: Kringet „bizonyos fokú objektivitása” ellenére az osztrák szerző „elfogultnak” nevezte, értékeléseit pedig nem tartotta elég „szakmainak”.⁹ Ezzel természetesen nem azt szeretném mondani, hogy e két ellentétes értékelés közül az egyik igaz, a másik pedig hamis, hanem arra hívnám fel a figyelmet, hogy egy korabeli tanulmány szakmaiságának, tárgyilagosságának értékelése különböző olvasatokban nagyon eltérő hangsúlyok szerint történ(he)t.

A *Burgenland földrajzi felfedezése* több fontos személy élettörténetén és néhány jelentős kiadványon keresztül mutatja be azt a folyamatot, hogy miként zajlott a régió identitásának megalkotása, formálása. A tudástermelés főbb csomópontjait, jelentős hatású szakmai projektjeit a szerző sikerrel azonosítja, és azokat behatóan elemzi. Így sorra kerül a *Handwörterbuch des Grenz- und Auslandsdeutschtums* Burgenland-szócikke, valamint a Hugo Hassinger és Fritz Bodo által szerkesztett *Burgenlandatlas* is.¹⁰ Ezek a művek több tudományág figyelemreméltó kollektív munkájának köszönhetően jöttek létre, és jól szemléltetik az

⁵ Epple 2007.

⁶ Wallner 1926.

⁷ Kring 1944.

⁸ Burgenland 1951.

⁹ Ernst 1952: 395–396.

¹⁰ Ruth 1933; Bodo–Hassinger (Hgg.) 1941.

identitásteremtésben részt vállaló szakemberek és szakmán kívüliek táborának heterogén jellegét. A szerző e munkákon keresztül részletesen vizsgálja a német és osztrák völkisch beszédmódot és intézményrendszert, s találó kritikáját adja az etnicista szemléletnek, amely idő és tér homogenizációján keresztül igyekezett aktuális (tudomány)politikai célokat igazolni. Érdemes kiemelni még, hogy a kötetben hasznos bibliográfiai táblázatok szerepelnek, amelyek a korszak folyóiratainak, továbbá napilapjainak tematikus Burgenland-számaikat mutatják be, ami a későbbi kutatásokat nagymértékben segíti.

Jankó Ferenc széles körű levéltári kutatás és szakirodalmi tájékozottság alapján készítette el munkáját, amely kellően komplex képet nyújt a kor földrajzi gondolkodásáról, a tudásközvetítés ágas-bogas módjairól. Végezetül kiemelném még a szerző olvasmányos stílusát és a szöveg gördülékenységét, ami az általában nehezebben emészthető tudománytörténeti témák befogadását nagyban megkönnyíti.

Törő László Dávid

HIVATKOZOTT IRODALOM

- Bodo, Fritz – Hassinger, Hugo (Hgg.) 1941: *Burgenlandatlas*. Wien.
- Burgenland 1951: *Burgenland – Landeskunde*. [Szerk. feltüntetés nélkül.] Wien.
- Epple, Angelika 2007: Von Werwölfen und Schutzengeln. Historiographiegeschichte als Analyse des historischen Apriori. In: Etzemöller, Thomas – Eckel, Jan (Hgg.): *Neue Zugänge zur Geschichte der Geschichtswissenschaft*. Göttingen, 171–200.
- Ernst, August 1952: Neuere Literatur zur geschichtlichen Landeskunde des Burgenlandes (1945–1951). *Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung* (60.) 383–396.
- Jankó Ferenc – Tóth Imre 2008: *Változó erővonalak Nyugat-Pannóniában. Történelmi és földrajzi esszé*. Szombathely – Sopron.
- Jankó Ferenc 2021: Változó földrajzi nézőpontok. Burgenland és Nyugat-Magyarország az első világháború előtt és után. *Századok* (155.) 2. 353–370.
- Jankó, Ferenc – Jobbitt, Steven 2017: Making Burgenland from Western Hungary. Geography and the Politics of Identity in Interwar Austria. *Hungarian Cultural Studies* (10.) 14–40. <https://doi.org/10.5195/AHEA.2017.313>
- Krasznai Zoltán 2012: *Földrajztudomány, oktatás és propaganda. A nemzeti terület reprezentációja a két világháború közötti Magyarországon*. Pécs.
- Kring Miklós 1944: Burgenland a német történetirodalomban. *Századok* (78.) 241–262.
- Ruth, Hermann Paul et al. 1933: Burgenland-Westungarn. In: Ruth, Hermann Paul et al. (Hgg.): *Handwörterbuch des Grenz- und Auslandsdeutschtums*. Breslau, 659–746.
- Wallner Ernő 1926: A felsőőrvidéki magyarság települése. *Földrajzi Közlemények* (54.) 1–4. 1–36.